

Ks. Piotr Greger

Formacja nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej według dokumentów Kościoła

Pojęcie *formacja* należy do najbardziej popularnych i najczęściej stosowanych w wielu dyscyplinach naukowych. Jest to termin, do którego często odwołuje się także w swoim nauczaniu teologia, zwłaszcza w obszarze zagadnień teologii praktycznej. Etymologia tego pojęcia (łac. *formatio* – ukształtowanie, utworzenie) wskazuje na proces polegający na wywieraniu trwałych wpływów przez osobę, grupę ludzi bądź instytucję na indywidualną osobowość człowieka. Celem każdej formacji jest bowiem ukształtowanie w człowieku struktur poznawczych, przekonań, systemu wartości czy też wytworzenia umiejętności działań w określonym kierunku. Ważne jest, aby w każdym procesie formacyjnym cel był od samego początku jasno sprecyzowany. Takie rozumienie rzeczywistości procesu formacyjnego wskazuje na jego dialogiczny charakter. Pomiędzy czynnikiem formacyjnym (osoba, grupa, instytucja) a osobą formowaną zachodzi relacja wzajemnego oddziaływania, chociaż ich intensywność może być zróżnicowana. Osoba będąca odbiorcą procesu formacyjnego jest także podmiotem aktywnym, gdyż to ona wskazuje oraz ocenia potrzeby własnego rozwoju i decyduje o jego indywidualnym charakterze¹.

W kontekście tak rozumianego pojęcia można nieco bliżej przyrzeć się specyfice formacji nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej, czyniąc to w świetle dokumentów kościelnego nauczania. Ich treść pozwala zwrócić uwagę na obligatoryjny charakter formacji, określić jej cel, skupić uwagę na treści oraz wskazać na zastosowanie właściwej metody.

1. Obowiązek formacji

Aktualne polskie prawodawstwo w tej materii odwołuje się do soborowego orzeczenia, iż wszystkie osoby pełniące swoje zadania podczas sprawowania świętych czynności spełniają posługę liturgiczną, którą winni wykonać z pobożnością i dokładnością. Tego domaga się bowiem wzniosłość służby oraz słuszne wymagania zgromadzonej wspólnoty ludu Bożego. Dlatego więc *należy starannie wychować te osoby w duchu liturgii oraz przygotować je do odpowiedniego i zgodnego z przepisami wykonywania przysługujących im czynności* (KL 29)². Do tego orzeczenia nawiązuje papież Jan Paweł II, czyniąc to z wyraźną myślą o zadaniach podejmowanych przez wszystkich posługujących podczas celebracji liturgicznej. Jest to bowiem zawsze akt liturgii Kościoła, który domaga się czynnego, świadomego i pełnego udziału wszystkich zgromadzonych, stosownie do stopnia święceń czy urzędów (por.

---

¹ Zob. Z. Chlewiński, *Formacja*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 5, Lublin 1989, kol. 389.

² Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej* (22 VI 1991), w: Cz. Krakowiak, L. Adamowicz [red.], *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski (1966-1998)*, Lublin 1999, s. 66.

KL 26)³. Określone przez soborowe nauczanie wymagania stanowią podstawę wskazania na konieczność formacji tych osób.

Orzeczenia kościelnej władzy, kompetentnej w zakresie formacji liturgicznej wiernych są bardzo zróżnicowane. Posoborowy dokument Kongregacji Obrzędów wskazuje na konieczność poznania tego, w czym uczestniczą i stopnia świadomości podejmowanych zadań: *czynne i właściwe uczestnictwo społeczności tym bardziej będzie świadome i owocne, im jaśniej poznają wierni to, co do nich należy w zgromadzeniu liturgicznym, oraz ich funkcje w akcji eucharystycznej*⁴. O potrzebie właściwej formacji wiernych przypomina powszechne prawodawstwo kościelne, które zezwala na to, aby w sytuacji koniecznej wierni mogli wykonywać pewne obowiązki – w tym rozdzielać Komunię świętą – zawsze jednak zgodnie z przepisami prawa⁵. Wobec tych osób prawo nakłada obowiązek zdobycia odpowiedniej formacji. Jest to podyktowane właściwym wykonywaniem swojego zadania w sposób świadomy, umiejętny i pilny⁶.

Nieco bardziej szczegółowo precyzuje tę kwestię inny dokument rzymskiej Kongregacji, stanowiący wypełnienie woli papieża Jana Pawła II zawartej w ostatniej Jego encyklice. Sprawa jest znaczącej wagi, gdyż dotyczy intensyfikacji głębokiego poczucia wartości norm liturgicznych⁷. W tym dokumencie o charakterze instrukcji, znaleźć można dyspozycję, że wierni świeccy są wezwani do świadczenia pomocy podczas celebracji liturgicznych. Każda z tych osób winna być wcześniej poddana procesowi formacji, dzięki któremu osoba doceni chrześcijańskie życie, wiarę, moralność i wykaże się wiernością wobec Magisterium Ecclesiae. Wobec tak skonkretyzowanych wymagań, *należy zadbać o farmację liturgiczną dostosowaną do jego wieku, stanu, rodzaju i stopnia kultury religijnej* (por. KL 19)⁸.

O formacji wiernych świeckich, którzy podejmują zadania podczas liturgii, naucza w swoich tekstach roboczych II Polski Synod Plenarny. Właściwe orzeczenie wyraźnie mówi o koniecznej powinności: *stałą troską winni obejmować duszpasterze wszystkie osoby i zespoły odpowiedzialne za sprawowanie mszy świętej: organizmów, kościelnych, lektorów, kantorów, ministrantów, członków chóru*⁹. Nie ma w tym orzeczeniu mowy o nadzwyczajnym szafarzu Komunii świętej, ale z pewnością jego obecność jest podyktowana troską o wszystkie osoby obecne i tworzące zgromadzenie liturgiczne.

W tym kontekście należy dostrzec orzeczenia, które wprost odnoszą się do osoby nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej. Dokument rzymskiej Kongregacji

---

³ Zob. Jan Paweł II, List apostolski *Vicesimus quintus annus* w 25. rocznicę ogłoszenia Konstytucji soborowej *Sacrosanctum Concilium* o Świętej Liturgii, n. 10, w: *Listy Pastorskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1997, s. 431.

⁴ Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Eucharisticum mysterium* (25 V 1967), n. 11, w: J. Miazek [red.], *To czynić na Moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*, Warszawa 1987, s. 163.

⁵ Zob. *Kodeks Prawa Kanonicznego*, kan. 230 § 3.

⁶ Zob. tamże, kan. 231 § 1.

⁷ Zob. Jan Paweł II, Encyklika *Ecclesia de Eucharistia*, n. 52, Tarnów 2007, s. 57.

⁸ Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, Instrukcja *Redemptionis Sacramentum*, n. 46, Pallottinum 2004, s. 30.

⁹ *Życie liturgiczne w Polsce po Soborze Watykańskim II*, n. 46, w: *II Polski Synod Plenarny. Teksty robocze*, Poznań-Warszawa 1991, s. 85.

wprowadzający obecność nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej stosuje określenie bardzo ogólne, iż ma to być mężczyzna *odpowiednio przygotowany*¹⁰. W tym samym tonie należy odczytać myśl papieża Jana Pawła II z wielkokwartkowego Listu do Kapłanów w 1980 roku. W trosce o zachowanie świętości wobec sakramentu Eucharystii, Ojciec Święty przypomina, że wielki przywilej dotykający Świętych Postaci przynależy przede wszystkim osobom, które przyjęły sakrament święceń. Jeżeli jednak Kościół daje takie uprawnienie także osobom świeckim, to czyni to jednak z tytułu zrozumiałej konieczności i zawsze po odpowiednim przygotowaniu¹¹.

Obowiązkowy charakter formacji nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej jest także przedmiotem nauczania kilku polskich synodów diecezjalnych. Przykładem może być synod łomżyński, który postanawia, *by w stosownym czasie zostali uformowani nadzwyczajni szafarze Komunii świętej. Program przygotowania i czas posługi określi osobne rozporządzenie Biskupa Łomżyńskiego*¹². W podobnym duchu wypowiada się synod rzeszowski. Wspominając o wszystkich posługujących podczas sprawowania liturgii – wśród wymienionych jest także osoba nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej – synod orzeka, iż *osoby te należy starannie wychowywać w duchu liturgii i przygotowywać do sumiennego wykonywania przypadających każdemu z nich czynności*¹³. Z kolei synod archidiecezji wrocławskiej ujmuje tę kwestię wspominając o pełnieniu zadania wobec ludzi chorych: *duszpasterze winni zatroszczyć się o przygotowanie odpowiednich osób spośród laikatu do pomocy w zanoszeniu Eucharystii chorym*¹⁴.

W odniesieniu do dzieła formacji nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej, Konferencji Episkopatu Polski sugeruje, aby odpowiedzialność spoczywała na diecezjalnych komisjach liturgicznych albo była przedmiotem troski konkretnego duszpasterza, powołanego do tego zadania przez biskupa diecezjalnego. Do obowiązków wyznaczonego duszpasterza należy organizacja kursów przygotowawczych, a także innych spotkań formacyjnych o zasięgu diecezjalnym. Przedmiotem jego zadań ma też być troska o właściwe materiały formacyjne (literatura przedmiotowa, materiały szkoleniowe, kasety, skrypty), które stanowią niezbędną pomoc w całym procesie formacyjnym¹⁵. Problematyka ta jest także przedmiotem kilku pol-

¹⁰ Kongregacja Sakramentów, Instrukcja *Immensae caritatis* na temat ułatwiania w niektórych wypadkach przyjmowania Komunii sakramentalnej (20 I 1973), n. 6, Wiadomości Diecezjalne. Organ Urzędowy Kurii Diecezjalnej w Katowicach 42 (1974) nr 3-4, s. 74.

¹¹ Zob. Jan Paweł II, *O kulcie Eucharystii* (List na Wielki Czwartek 1980 roku), n. 11, Wrocław 1999, s. 42.

¹² *I Synod Diecezji Łomżyńskiej (1995-2005)*, statut 266, Łomża 2005, s. 101.

¹³ *Instrukcja o sprawowaniu Eucharystii*, w: *Pierwszy Synod Diecezji Rzeszowskiej (2001-2004)*, Rzeszów 2004, s. 247.

¹⁴ *Synod Archidiecezji Wrocławskiej (1985-1991)*, Wrocław 1995, s. 287.

¹⁵ Zob. Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej* (22 VI 1991), s. 68.

skich synodów diecezjalnych: archidiecezji gdańskiej¹⁶, gnieźnieńskiej¹⁷ i diecezji opolskiej¹⁸.

Przywołane orzeczenia zarówno powszechnego nauczania Kościoła, a także dokumentów Kościoła polskiego, zagadnienie formacji osób podejmujących zadania podczas celebracji liturgicznych – w tym osoby nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej – wskazują na jego charakter obligatoryjny.

2. Cel formacji

Każdy nadzwyczajny szafarz Komunii świętej podejmuje trud pracy formacyjnej, którego celem jest *wyróżniać się dobrym życiem chrześcijańskim, wiarą i obyczajami*¹⁹. Naczelnym zadaniem jest trwale wypracowanie świadomości, iż udział w liturgii oraz pełnione w zgromadzeniu liturgicznym zadanie wypływa w fakcie chrzcielnego wszczęcia w misterium Chrystusa i tajemnicę Jego Kościoła²⁰. Taki model formacji realizowany w liturgii jawi się jako szczególne zadanie wobec osób spełniających posługę przy ołtarzu²¹. Prawda o udziale świeckich w powszechnym kapłaństwie Chrystusa stanowi fundament rozumienia zbawczej misji w świecie, która nieustannie realizuje się poprzez uczestnictwo całego ludu Bożego w kapłańskim, prorockim i królewskim urzędzie Chrystusa. Z tego tytułu na pasterzach ciąży obowiązek uznawania i popierania tych posług, urzędów i funkcji, które opierają się na mocy sakramentu Chrztu i Bierzmowania, a w niektórych wypadkach także Małżeństwa²².

Udział wiernych świeckich w pełnieniu zadań liturgicznych nie może jednak powodować zaniku różnicy pomiędzy osobami uczestniczącymi na mocy sakramentu święceń oraz tych, którzy tych święceń nie przyjęli. W tym kontekście papież Jan Paweł II zauważa, iż sam udział świeckich w liturgii nie czyni ich pasterzami, ale posiadają oni prawo do czynnego podejmowania zadań w liturgii na mocy oficjalnego upoważnienia otrzymanego od kompetentnego pasterza²³. Posiadanie tego prawa pociąga za sobą konieczność podjęcia zadania. Jest nim odkrywanie duchowego i mistagogicznego bogactwa liturgii Kościoła. Mając świadomość swojego powołania wypływającego z uczestnictwa w misterium Chrystusa, wierni świeccy są upoważ-

---

¹⁶ Zob. *Instrukcja w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej w Archidiecezji Gdańskiej*, n. II. 2 oraz III. 5, w: *III Synod Gdański. Misja ewangelizacyjna Kościoła Gdańskiego na początku nowego tysiąclecia. Załączniki*, Gdańsk 2001, s. 249-250.

¹⁷ Zob. *Instrukcja o nadzwyczajnych szafarzach Komunii świętej*, n. III. 2, w: *III Powojenny Synod Archidiecezji Gnieźnieńskiej*, Gniezno 2001, s. 339.

¹⁸ Zob. *Instrukcja synodalna dotycząca nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej*, n. 11, w: *Pierwszy Synod Diecezji Opolskiej (2002-2005). Statuty i aneksy*, Opole 2005, s. 264.

¹⁹ Kongregacja Sakramentów, *Instrukcja Immensae caritatis* na temat ułatwiania w niektórych wypadkach przyjmowania Komunii sakramentalnej (20 I 1973), n. 6, dok. cyt., s. 74.

²⁰ Zob. Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej (22 VI 1991)*, s. 67.

²¹ Zob. J. J. Kopeć, *Formacja liturgiczna w warunkach Kościoła polskiego*, w: E. Mateja, R. Pierskała [red.], *Wprowadzanie soborowej odnowy liturgii* (Sympozja nr 34), Opole 1999, s. 113.

²² Zob. Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Christifideles laici*, n. 23, w: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, Kraków 1996, s. 300-301. Por. E. Skalski, *Formacja i posługa nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej*, „Roczniki Teologiczne” 2001, t. 48, z. 8, s. 187; Cz. Krakowiak, *Posługi i funkcje liturgiczne: teoria i praktyka*, w: A. Jarząbek [red.], *W trosce o Kościół*, Lublin 2000, s. 201.

²³ Zob. Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Christifideles laici*, n. 23..., s. 301.

nieni, a zarazem upelnomocnieni do aktywnego i odpowiedzialnego udziału w sprawowaniu świętych obrzędów²⁴. W tym duchu należy odczytać orzeczenie synodu diecezji pelplińskiej, który postanawia, iż *liturgia święta, zwłaszcza Ofiara Mszy świętej, jest szczególnym przedmiotem troski wiernych, którzy włączają się w jej przygotowanie i celebrację zgodnie z własnymi możliwościami (lektorzy, ministranci, szafarze nadzwyczajni, schole itp.)*²⁵.

O tych samych racjach natury teologicznej, stanowiących podstawę pełnienia przez ludzi świeckich poszczególnych zadań podczas sprawowania świętych misterii, przypomina Katechizm Kościoła katolickiego. Orzeka jednoznacznie: *ze względu na spełnianie funkcji kapłaństwa wspólnego wiernych, istnieją także inne szczególne posługi, nie udzielane przez sakrament święceń. Ich znaczenie zostaje określone przez biskupów na podstawie tradycji liturgicznych i potrzeb duszpasterskich*²⁶. W odniesieniu do osoby nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej owe racje duszpasterskie odpowiadają rzeczywistej potrzebie wiernych. Chodzi przede wszystkim o pomoc wobec ludzi chorych oraz o uczestniczących w celebracji eucharystycznej, kiedy bardzo liczni wierni wyrażają pragnienie zjednoczenia się z Chrystusem w Komunii świętej²⁷.

Podjęcie zadań w liturgii przez świeckich posiada także istotny walor eklesjalny. Liturgia jako dzieło Chrystusa i całego ludu Bożego, zakłada wielorakość funkcji i posług. W ten sposób sprawowanie liturgii objawia także tajemnicę Kościoła. Dlatego brak posług podejmowanych przez ludzi świeckich przekreślałby czytelność sprawowanego aktu kultycznego, którego podmiotem jest zawsze cała zgromadzona wspólnota. Nieobecność tych zadań prowadziłaby do zmniejszenia siły duchowej formacji zgromadzenia. Stąd jednym z podstawowych zadań odnowionej liturgii w zakresie budowania poczucia wspólnoty jest aktywizacja zgromadzenia liturgicznego. Sprawowane we wspólnocie ludzi wierzących święte misteria nie mogą być tylko rytualną celebracją obrzędów, ale mają się stać zgromadzeniem składającym świadectwo wiary, czego przejawem jest również aktywne zaangażowanie uczestników²⁸. Udział świeckich w liturgii nie tylko ma pozytywny wpływ na sprawowanie świętych misterii, ale stanowi poważny udział w misji ewangelizacyjnej Kościoła. Podejmowane w duchu odpowiedzialności zadania w zgromadzeniu liturgicznym przyczyniają się do realizacji chrześcijańskiej pedagogii wiary²⁹.

Odpowiedzialność całego zgromadzenia za objawienie w liturgii tajemnicy Kościoła rodzi zadanie ścisłej i przeżywanej w duchu wzajemnego zrozumienia współpracy pomiędzy osobami posiadającymi świecenia i świeckimi, którzy podejmują zadania podczas sprawowanej liturgii. Ich wzajemna obecność nie może powodować

²⁴ Zob. J. J. Kopeć, *Formacja liturgiczna...*, s. 112.

²⁵ *I Synod Diecezji Pelplińskiej*, statut 289 § 2, Pelplin 2001, s. 67.

²⁶ KKK, n. 1143.

²⁷ Zob. Międzydykasterialna *Instrukcja o niektórych kwestiach dotyczących współpracy wiernych świeckich w ministerialnej posłudze kapłanów (15 VIII 1997)*, art. 8, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 19 (1998) nr 12 (208), s. 38.

²⁸ Zob. W. Danielski, J. J. Kopeć, *Liturgia szkołą duchowej formacji chrześcijańskiej*, „Liturgia Sacra” 1 (1995) nr 1-2, s. 22-23.

²⁹ Zob. J. J. Kopeć, *Formacja liturgiczna...*, s. 113-114.

zadnego cienia rywalizacji czy konfrontacji. Chodzi o wypracowanie i zachowanie dialogicznego charakteru udziału w liturgii. Duch jedności i współpracy prowadzi do duchowej radości, która ma swoje korzenie we wspólnocie uczniów Chrystusa realizujących swoje posłannictwo. Każdy z uczestników wykorzystując posiadane charyzmaty, przyczynia się do tego, że sama celebracja przeniknięta jest wspólnotowym doświadczeniem spotkania z Bogiem i bliźnimi³⁰.

Całość podejmowanych działań formacyjnych ma *zmierzać do uświadomienia najgłębszych wymiarów uobecnienia Misterium Paschalnego w sakramentach, a także uczyć kształtowania żywej liturgii z udziałem wspólnoty. Należy zatroszczyć się o przygotowanie osób świeckich, które mogłyby pełnić właściwe im funkcje liturgiczne*³¹. Tak określony cel formacji wskazuje, że trud podejmowanych działań zmierza ku przygotowaniu osoby świeckiej do apostołatu we wszystkich etapach na drodze wiary. Świadomość bycia powołanym wyzwala z kolei wszelkie formy ludzkiej aktywności, które pozwalają to zadanie zrealizować³². Istotnym jest, aby osiągnięty cel nie okazał się tylko chwilową sprawnością człowieka. Chodzi bowiem o wychowanie do życia w ścisłej zażyłości z Chrystusem, co wymaga systematycznego i uporządkowanego stylu życia. Taki model egzystencji ma mieć charakter cechy stałej, winien się przejawiać w zachowaniach mających walor cnoty, a nie tylko jednorazowej czy okazjonalnej czynności³³.

Cel formacji nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej nie odbiega – bo nie może odbiegać – od tych, które przyświecają formacji chrześcijańskiej. Chodzi o proces uświęcenia człowieka, który jest owocem zbawczego działania Boga. Jednocześnie człowiek odpowiada Bogu aktem kultu, zachowując dialogiczny charakter liturgicznego spotkania. Zadanie formacyjne jest poniekąd podwójne, ale tworzące razem spójną całość. Jest to żywa odpowiedź wiary i miłości człowieka na wielkie bogactwo duchowe, jakiego doświadczył ze strony miłującego Boga³⁴. Przeżywanie liturgii w tym duchu stanowi objawienie życzliwości Boga i Jego posłannictwa wobec ludzkości. Jest także prawdziwą służbą wobec Boga, w której Chrystus wraz ze swym Kościołem dopełnia posługę miłości. Stąd istotną cechą duchowości i procesu formacyjnego w liturgii jest postawa znana ze stwierdzenia św. Augustyna – życia z Boga i dla Boga. Taki model formacji, ukazany w ujęciu historiozbowczym, mocno osadzony w duchu soborowej odnowy liturgii i podkreślający jej eklezjalny wymiar, należy do istotnego kerygmatu współczesnego Kościoła³⁵.

3. Treść procesu formacyjnego

W odniesieniu do treści formacji nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej, dla Kościoła w Polsce wiążący jest dokument Konferencji Episkopatu zatwierdzony dnia

---

³⁰ Zob. tamże, s. 116.

³¹ *Liturgia Kościoła po Soborze Watykańskim II*, n. 78, w: *II Polski Synod Plenarny (1991-1999)...*, s. 204.

³² Zob. J. J. Kopeć, *Formacja liturgiczna...*, s. 115.

³³ Zob. W. Danielski, J. J. Kopeć, *Liturgia szkół duchowej formacji...*, s. 27.

³⁴ Zob. KKK, n. 1083. Por. W. Danielski, J. J. Kopeć, *Liturgia szkół duchowej formacji...*, s. 19.

³⁵ Zob. J. J. Kopeć, *Formacja liturgiczna...*, s. 95.

22 czerwca 1991 roku³⁶. Ma on walor wzorcowy, aczkolwiek pozostawiający poszczególnej diecezjom możliwość zastosowania własnych programów formacyjnych, uwzględniając specyfikę i potrzeby każdego Kościoła partykularnego. Wachlarz dowolności nie powinien jednak być okazją do dyspensowania się od przedstawionych zagadnień, które stanowią przedmiot kursu przygotowawczego, a następnie są treścią dalszej formacji permanentnej³⁷. Ten modelowy dokument doczekał się dwóch następnych o charakterze uzupełniającym. Pierwszy z nich zatwierdzony przez 335. Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu Polski dnia 9 marca 2006 roku w Warszawie³⁸, nie wnosi niczego nowego w obszar zagadnień poświęconych formacji nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej. Ten dokument został ogłoszony w związku z rozwojem tej posługi w Kościele polskim. W kwestii interesującej nas formacji czytamy w nim tylko jedno zdanie: *szczegółowe wskazania odnośnie do przygotowania i stałej formacji nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej znajdują się w osobnej instrukcji*³⁹. Zaś drugi datowany na dzień 18 października 2006 roku i zatwierdzony na 337. Zebraniu Plenarnym Konferencji Episkopatu Polski w Warszawie⁴⁰, zawiera kilka zmian dotyczących brzmienia poszczególnych orzeczeń. W części pierwszej poświęconej formacji przygotowującej nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej, w punkcie a. zamiast dotychczasowego stwierdzenia: *właściwe rozumienie liturgii*, jest brzmienie: *poprawna wizja liturgii*⁴¹. Następnie w punkcie b. zamiast dotychczasowego brzmienia: *obecność Chrystusa w liturgii*, pojawiła się wersja: *różne sposoby obecności Chrystusa w liturgii*. Ponadto w tekście modyfikowanym mowa o obecności Chrystusa w osobie kapłana odprawiającego (termin niezbyt szczęśliwy, gdyż liturgię sprawuje zawsze całe zgromadzenie, które jest jego podmiotem) jest bezpośrednio po znaku zgromadzenia liturgicznego, zaś w tekście pierwotnym ta forma obecności była wymieniona jako ostatnia⁴².

Zmiana nastąpiła także w odniesieniu do samego tytułu drugiej części poświęconej formacji. W tekście pierwotnym była mowa o *dalszej formacji*, natomiast tekst modyfikowany precyzuje ją jako *formację stałą*⁴³. Jednocześnie w wersji modyfikowanej pojawił się nowy zapis, którego pierwotnie nie było. Formacja już ustanowionego nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej została ubogacona o jeszcze jeden, nowy czynnik formacyjny. Dokument stwierdza, iż *dalszej formacji służą także pielgrzymki nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej na Jasną Górę lub też do innego sanktuarium*⁴⁴.

³⁶ Zob. Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej (22 VI 1991)*, s. 65-72.

³⁷ Zob. tamże, s. 66.

³⁸ Zob. *Wskazania Konferencji Episkopatu Polski odnośnie do nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej*, „Anamnesis” 12 (2006) nr 3 (46), s. 17-18.

³⁹ Tamże, s. 18.

⁴⁰ Konferencja Episkopatu Polski, *Modyfikacja instrukcji w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej z dnia 22 VI 1991*, „Anamnesis” 13 (2007) nr 1 (48), s. 10-14.

⁴¹ Tamże, s. 10.

⁴² Tamże, s. 11.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ Tamże.

W trosce o właściwą formację liturgiczną całego ludu Bożego, soborowa Konstytucja o liturgii zauważa, iż duszpasterze winni gorliwie i cierpliwie zabiegać o *liturgiczne wychowanie oraz czynny udział wiernych, tak wewnętrzny, jak i zewnętrzny, stosownie do ich wieku, stanu, rodzaju życia i stopnia kultury religijnej* (KL 19). Nawiązując do tego orzeczenia, papież Jan Paweł II niejako konkretyzuje to zadanie formacyjne, określając jego treść: *najpilniejszym zadaniem jest formacja biblijna i liturgiczna Ludu Bożego, pasterzy i wiernych*⁴⁵. W tym kontekście dokument Stolicy Apostolskiej datowany na dzień 15 sierpnia 1997 roku wskazuje na treść formacji liturgicznej osób podejmujących zadanie nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej: *należy zadbać, aby wierny do niej wyznaczony został należycie pouczony na temat doktryny eucharystycznej, charakteru swojej posługi, przepisów, jakich należy przestrzegać ze względu na cześć należną tak wzniosłemu sakramentowi, oraz uregulowań prawnych dotyczących dopuszczania do komunii*⁴⁶.

Natomiast interesujący nas dokument Konferencji Episkopatu Polski określa, iż nadzwyczajny szafarz Komunii świętej *powinien poznać podstawowe prawdy katechizmowe oraz najważniejsze zagadnienia teologiczno-liturgiczne. Prawdy te należy podać z uwzględnieniem kontekstu egzystencjalnego, ich związku z życiem codziennym i wpływem na rozwój duchowości chrześcijańskiej*⁴⁷. To orzeczenie zwracające uwagę na treści i zarazem owoce formacji liturgicznej, suponuje jednocześnie zastosowanie odpowiedniej metody.

4. Metoda formacji

Realizacja tego zadania formacyjnego może przybierać model formacji intencjonalnej, czyli zamierzonej, zaplanowanej i realizowanej systematycznie. Innym razem może to być formacja o charakterze funkcjonalnym czy też okolicznościowym, do konkretnego przypadku czy danej sytuacji. Może to być formacja do liturgii i jej celebracji, która dokonuje się przede wszystkim drogą mistagogii czy też formacja przez liturgię, która jest bezpośrednim spotkaniem z Misterium poprzez doświadczenie rytów i symboli. Każdy model formacji winien być jednak czytelny, nośny i komunikatywny⁴⁸. Bez względu na przyjęty model formacji, natura zadań podejmowanych przez nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej, wymaga obecności formacji permanentnej. Trzeba bowiem zadbać o nowe i bardziej pogłębione wychowanie liturgiczne, które ma prowadzić do odkrycia całego bogactwa odnowionej liturgii. W dobie posoborowej odnowy liturgicznej nadało ono tajemnicy eucharystycznej jeszcze większą przejrzystość⁴⁹. Podejmowana tematyka formacyjna w okresie przygotowawczym oraz w ramach formacji permanentnej – zarówno na poziomie parafialnym

⁴⁵ Jan Paweł II, List apostolski *Vicesimus quintus annus* w 25. rocznicę ogłoszenia Konstytucji soborowej *Sacrosanctum Concilium* o Świętej Liturgii, n. 15, s. 436.

⁴⁶ Międzydykasterialna Instrukcja o niektórych kwestiach dotyczących współpracy wiernych świeckich w ministerialnej posłudze kapłanów (15 VIII 1997), art. 8 § 2, s. 38.

⁴⁷ Konferencja Episkopatu Polski, Instrukcja w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej (22 VI 1991), s. 66.

⁴⁸ Zob. *Formacja liturgiczna*, w: B. Nadolski [red.], *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 470.

⁴⁹ Por. Jan Paweł II, List o tajemnicy i kulcie Eucharystii *Dominicae cenae* (24 II 1980), n. 9, Watykan 1980, s. 30; tenże, List apostolski *Vicesimus quintus annus* w 25. rocznicę ogłoszenia Konstytucji soborowej *Sacrosanctum Concilium* o Świętej Liturgii, n. 14, s. 435.

czy diecezjalnym – jest podyktowana troską o pogłębieniem życia chrześcijańskiego, wypływającego z wiary. Przejawem tej rzeczywistości jest zdynamizowanie apostołskiego działania nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej poprzez udział w życiu poszczególnych wspólnot eklezjalnych⁵⁰.

Wszelka działalność Kościoła na polu ewangelizacyjnym odwołuje się przede wszystkim do formacji o charakterze mistagogii. Wzrost tej metody został zauważony i doceniony przez papieża Pawła VI, który popiera wszelkie działania formacyjne prowadzące do wejścia w świat zbawczych treści ukrytych w znakach liturgii⁵¹. Również II Polski Synod Plenarny w swoich tekstach roboczych zaznacza, że wszelka formacja liturgiczna wiernych świeckich ma być przede wszystkim czasem mistagogii. W tym celu zaleca, aby *katecheza mistagogiczna z udziałem rodziców (i jeśli to możliwe – kandydatów na chrzestnych) przed chrztem dzieci, bierzmowaniem, pierwszą Komunią świętą, przeprowadzenie we wszystkich parafiach „Tygodni liturgicznych” obejmujących sprawowanie mszy świętej i liturgii godzin oraz wygłaszanie katechez mistagogicznych na wyznaczone tematy*⁵². Tę myśl – mocno rozszerzoną w swojej treści – znaleźć można w oficjalnych, zatwierdzonych tekstach synodu. Odpowiednie orzeczenie stwierdza, iż *formacja biblijna i liturgiczna przede wszystkim winna się dokonywać na drodze samej liturgii, właściwie przygotowanej i przeżywanej. Zadanie to rodzi konieczność zastosowania odpowiednich środków edukacyjno-formacyjnych, które przejawiają charakter mistagogiczny*⁵³. Jednocześnie Synod zwraca uwagę na konieczność liturgicznej formacji wiernych. Proponuje powoływanie parafialnych zespołów liturgicznych, składających się z osób w różnym wieku. Ich podstawowym zadaniem jest przygotowanie wiernych do pełnienia posług w zgromadzeniu liturgicznym. Systematyka prowadzonej formacji ma uniknąć wszelkiej improwizacji, która jest obca duchowi sprawowanych celebracji. Do zadań tego zespołu należy także pomoc rodzicom w przygotowaniu dzieci i młodzieży do przyjęcia sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego⁵⁴.

Te dyspozycje podyktowane są wieloma walorami metody mistagogii, która mocno wpisuje się w naturę celebrowanej liturgii. W pojęciu mistagogii upatruje się cel pełnego i owocnego udziału w liturgii, które dokonuje się na drodze wtajemniczenia w treść sprawowanych obrzędów⁵⁵. Stąd celebrowanie liturgii kryje w sobie charakter formacyjny. Co więcej, liturgia jest zwyczajną, podstawową drogą formacji ku doskonałości chrześcijańskiej⁵⁶. Zarówno teksty liturgiczne oraz sprawowanie misterium Chrystusa pod osłoną znaków liturgicznych inspirują do modlitwy i do świadectwa chrześcijańskiego życia. Stąd świadomy i czynny udział w liturgii stanowi wielką

⁵⁰ Zob. Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej* (22 VI 1991), s. 68. Por. *Instrukcja w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej w Archidiecezji Gdańskiej*, n. II. 2 oraz III. 4, s. 250; A. Dyr, *Posługiwanie świeckich w Kościele*, „Communio” 17 (1997) nr 3 (99), s. 119.

⁵¹ Zob. Paweł VI, Adhortacja apostolska *Evangelii nuntiandi...*, n. 43.

⁵² *Życie liturgiczne w Polsce po Soborze Watykańskim II*, n. 45, s. 85.

⁵³ Zob. *Liturgia Kościoła po Soborze Watykańskim II*, n. 81, s. 204.

⁵⁴ Zob. tamże, s. 204-205.

⁵⁵ Zob. J. J. Kopeć, *Formacja liturgiczna...*, s. 99.

⁵⁶ Zob. W. Danielski, J. J. Kopeć, *Liturgia szkołą duchowej formacji...*, s. 100-106.

szansę syntezy wiary i życia. Jednak warunkiem osiągnięcia tego celu jest szerokie otwarcie bogactwa liturgii przez poprawne i zgodne z duchem prawa sprawowanie samych obrzędów. Nie bez znaczenia jest również wszechstronne ukazywanie wątków treściowych, które mogą pobudzać wiernych do świadomego przyjęcia i przeżycia misterium obecności Chrystusa. To świadome i aktywne zarazem włączenie się w codzienny rytm życia sakramentalnego i chrześcijańskiego przeżycia czasu ma być związane z przekonaniem, że liturgia z natury jest szkołą wiary, modlitwy, kształtowania postaw moralnych zgodnych z duchem Ewangelii oraz środowiskiem budowania prawdziwej i trwałej wspólnoty uczniów Chrystusa⁵⁷.

Taki model mistagogii zdecydowanie wyróżnia się spośród innych wymiarów chrześcijańskiego wychowania. Zasadniczym czynnikiem różnicującym jest fakt, że mistagogia liturgiczna odgrywa znaczącą rolę w procesie doprowadzenia człowieka do osobowego spotkania z Bogiem obecnym i działającym w liturgii. Proces ten wymaga wprawdzie wprowadzenia wiernych w życie wspólnoty Kościoła, oparte na budowaniu osobistej relacji do Chrystusa i potwierdzonej permanentną wiernością wobec wymagań Ewangelii. Taki model mistagogii wydaje się być specyficzną drogą formacji, która nie jest jednak pozbawiona trudności⁵⁸. W całym obszarze działań formacyjnych, mistagogia liturgiczna posiada absolutny priorytet. Jako metoda wychowawcza i formacyjna wykazuje charakter integralny, czyli wieloaspektowo oddziałuje na umysł, serce, wolę i uczucia człowieka. Angażując człowieka w tak szerokim zakresie, stanowi próbę odpowiedzi na jego duchowe potrzeby, oczekiwania i aspiracje. Klasyczna i uniwersalna postać formacji, jaka jest przez wieki praktykowana w liturgii Kościoła, winna być zawsze i konkretnie aplikowana, czyli dostosowana do określonego stanu życia. Dzięki temu człowiek ma szansę odszukania w liturgii własnego źródła i szczytu poprzez szczególne umiłowanie drogi najbardziej odpowiadającej i prowadzącej do spotkania z Bożą łaską. Udział w liturgii ma nauczyć jej uczestników – nie wyłączając nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej – czerpania z obfitości Bożej łaski dla własnego uświęcenia, ale też dla właściwego posługiwania wobec konkretnego zgromadzenia liturgicznego. Ten osobisty charakter mistagogii liturgicznej powoduje, że zdecydowanie dominuje ona nad innymi działaniami formacyjnymi opartymi tylko na przekazie werbalnym⁵⁹.

Życie liturgia należy do elementarnych zasad formacji wszystkich uczniów Chrystusa, zwłaszcza tych, którzy podczas sprawowania Jego misterium paschalnego, spełniają swoje zadania. Walorem tego typu formacji jest także fakt, iż ma ona charakter permanentny. Chodzi o nieustanne kształtowanie osobowości poprzez coraz pełniejsze wnikanie w tajemnicę sprawowanych świętych czynności. Ta ciągłość formacji sprzyja zmierzaniu ku naśladowaniu Chrystusa, jest epifanią Kościoła trwającego na modlitwie i sprawującego kult. Trud podejmowanej formacji ma prowadzić do stałej i bliskiej zażyłości z Chrystusem Zmartwychwstałym, żyjącym we wspólnocie Kościoła, obecnym w sprawowanej liturgii⁶⁰.

⁵⁷ Zob. J. J. Kopeć, *Formacja liturgiczna...*, s. 96.

⁵⁸ Zob. tamże, s. 99.

⁵⁹ Zob. tamże, s. 114; W. Danielski, J. J. Kopeć, *Liturgia szkołą duchowej formacji...*, s. 20-21.

⁶⁰ Zob. W. Danielski, J. J. Kopeć, *Liturgia szkołą duchowej formacji...*, s. 21; O. Lang, *Spiritualità liturgica*, Einsiedeln 1977, s. 59-68.

Formacja liturgią i przez liturgię nie oznacza jednak zaniechania katechezy związanej ze sprawowaniem danego misterium. Instrukcja Episkopatu Polski kładzie zdecydowany akcent na przekaz katechetyczny, który koncentruje swoją uwagę na uczestnictwie w liturgii. Czyni to z uwzględnieniem kontekstu niedzielnej liturgii sprawowanej we wspólnotach parafialnych. Podkreśla chrzcielne źródło aktywności laikatu w życiu Kościoła, zwraca uwagę na pokutny charakter życia chrześcijańskiego. To szerokie spektrum proponowanych zagadnień ma stanowić fundament obecnej świadomości, że uczestnicy zgromadzenia mają być przeniknięci duchem i mocą liturgii. Nie jest to jednak możliwe bez wnikania w duchowy sens tekstów biblijnych i eucharystycznych, bez analizy formuł kultowych i znaków celebracji, bez rozumienia świętych czynności. Katecheza liturgiczna jest podyktowana przede wszystkim tym, iż *ma na celu wprowadzenie w misterium Chrystusa (jest „mistagogią”), przechodząc od tego, co widzialne, do tego, co niewidzialne, od znaku do tego, co on oznacza, od „sakramentów” do „misteriów”*⁶¹.

Kilka polskich synodów diecezjalnych konkretyzuje program formacji, określając ilość planowanych godzin zajęć. Synod gdański oraz synod opolski proponują 5 lub 6 spotkań. W każdym z nich zajęcia mają trwać 5 godzin⁶². Natomiast nauczanie synodu archidiecezji gnieźnieńskiej wspomina o 4 spotkaniach kilkugodzinnych⁶³. Dokument polskiego Episkopatu oraz orzeczenia tych synodów diecezjalnych są zgodne, iż spotkania formacyjne mają mieć nie tylko charakter wykładów, ale winny obejmować także konieczne ćwiczenia.

Ze względu na charakter procesu formacyjnego, istotną rolę odgrywają także czynniki formacyjne z zakresu teologii duchowości. Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski proponuje, aby każde spotkanie formacyjne było połączone z udziałem w liturgii eucharystycznej. Zalecana jest także wspólna celebracja jednej z godzin kanonicznych w ramach Liturgii Godzi. Jednocześnie polscy biskupi zobowiązują nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej do regularnego udziału w spotkaniach o charakterze modlitewno-formacyjnym. Interesujący nas dokument wspomina o miesięcznych bądź kwartalnych spotkaniach o zasięgu jednej lub kilku parafii⁶⁴. W tej kwestii synod archidiecezji gdańskiej wspomina ponadto o okresowych dniach skupienia, a także o trwających trzy dni rekolekcjach, które mają poprzedzać fakt przedłużenia do pełnienia zadań nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej⁶⁵. O obowiązku trzydniowych rekolekcji, które mają być finalizacją procesu przygotowawczego, wspomina synod Kościoła gnieźnieńskiego. Jednocześnie wraz z synodem opolskim

⁶¹ KKK, n. 1075. Por. J. J. Kopeć, *Formacja liturgiczna...*, s. 98-99.

⁶² Zob. *Instrukcja w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej w Archidiecezji Gdańskiej*, n. II. 3, s. 249; *Instrukcja synodalna dotycząca nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej*, n. 12, s. 264.

⁶³ *Instrukcja o nadzwyczajnych szafarzach Komunii świętej*, n. III. 3, s. 339.

⁶⁴ Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej (22 VI 1991)*, s. 67-68.

⁶⁵ *Instrukcja w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej w Archidiecezji Gdańskiej*, n. III. 2-3, s. 250.

zwracają uwagę, że każde spotkanie formacyjne ma być czasem modlitwy i duchowego umocnienia⁶⁶.

Pojawienie się nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej podczas liturgii sprawowanej w kościołach polskich, zrodziło nową rzeczywistość. Jest to nie tylko ubogacenie samej celebracji, ale szansa lepszego i pełniejszego objawienia prawdy o Kościele. Zaś podejmowane zadania stanowią wielką pomoc w obszarze liturgiczno-duszpasterskim. W tym kontekście należy przywołać myśl synodu wrocławskiego, który pozytywnie wypowiada się o zadaniach podejmowanych przez nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej: *świadczone po soborze w niektórych Kościołach lokalnych pomoc świeckich wiernych w rozdzielaniu Komunii świętej w kościele i w roznoszeniu jej do chorych okazała się słusznym rozwiązaniem praktycznych trudności, które miały miejsce w wielu, zwłaszcza większych parafiach*⁶⁷. Należy sobie życzyć, aby podobna opinia mogła się pojawić w innych Kościołach partykularnych i była powszechną opinią i zarazem oceną w całym Kościele polskim. W tym zadaniu kluczową rolę odgrywa dobrze przygotowany i rzetelnie przeprowadzony proces formacji.

---

⁶⁶ Zob. *Instrukcja o nadzwyczajnych szafarzach Komunii świętej*, n. III. 3-4, s. 339; *Instrukcja synodalna dotycząca nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej*, n. 13, s. 264.

⁶⁷ *Drugi Synod Diecezji Wrocławskiej*, statut 129, Wrocław 1994, s. 42.